

Окрилений цим успіхом, С. Орищин пише повість «Каролька» на анімалістичну тему. Тонкі струни любові і співчуття читачів до «братів наших менших» заторкують і його новели, теж видрукувані в книжці «Каролька».

І ось за короткий час С. Орищин прийшов до читачів із новим романом «Через терни — на волю».

Автор змальовує трагізм життя українців в часи жорстоких репресій комуністичної влади, яка нещадно ламала долі людей, люто переслідувала інакодумців. Читачів роману, певна річ, не залишить байдужими сюжетна лінія твору, як двоє хлоп'ят, малолітніх невольників ГУЛАГу, втекли з «детдома» в Мордовії й на дахах вагонів, у голоді й холоді, днями й ночами добиралися в любу Україну, де в садку дідуся ростуть такі солодкі груші...

Твір читається з неослабним інтересом, адже розкриває одну із болючих сторінок життя українців, коли над їхніми долями опустилася ніч комуністичного свавілля. Цей роман без вигадок і прикрас. У ньому все — гірка правда. Правда і нічого, крім правди.

Нам залишається побажати талановитому письменникові С. Орищину нових творів, цікавих творчих досягнень.

Хай йому таланить і надалі! Щастя і добра!

Ігор Калинець

ЧАСТИНА 1

Розділ 1

Юстина вже готувала грибну підливку й кинулася до відра, щоб набрати води. Води, як і відра, не було, і вона згадала, що дочка пішла до студні...

— Мамо, Наталя пішла по воду?

— Так, пішла.

— То якась холера! Чи вона там пропала, чи ще що?

— Може, путеньки втопила, — забідкалася бабуся Марина.

— Голову вона втопила! Я їй патли вирву! Бігме Боже, — зовсім рознервувалася Юстина.

У Юстини, коли вона щось робила, усе в руках горіло, вона не терпіла розслаблення, і коли їй щось не так було, вона сердилася — і тоді краще не потрапляти їй під руку. Та найбільше діставалося п'ятнадцятилітній дочці Наталці. Та мала натуру свого батька Івана, найімовірніше, своєї бабуні Марини — батькової матері. Бабуня це знала й завжди заступалася за любу онуку перед невісткою.

Юстина в родині Врублевичів була вже років понад шістнадцять. Маючи енергійний характер і невсипущу працьовитість, стала тут повноправною господинею. Іван, Юстинин чоловік, любив свою дружину й завжди її підтримував або радше — не заважав. А, як мовилося, більше діставалося Наталці, бо дівчинка, за словами Юстини, якась заморожена. Вона могла забути, за чим її послали, могла зустріти товаришку й хвилин десять теревенити про щось, потім раптом згадувала і, на пів слові обірвавши розмову, несподівано зривалася з місця й гнала, як навіжена, у справі. Це викликало в селян сміх, а заодно й пересуди: усе ж таки підліток, майбутня чиясь невістка. Дівча побоювалося маминих нарікань і погроз, намагалося виправитися, але це було важко, коли навколо стільки всього цікавого. А цікавого, як і небезпечного, було аж занадто — почалася тривожна осінь кінця сорокових років.

У сім'ї був ще десятилітній син Василько, який мав материн характер, завжди щось допомагав удома, шанував, як і мама, порядок. Зараз він був у школі. Учився добре, теж, як і мама, любив читати книжки. Наталка не любила вчитися і як тільки закінчила чотири класи, завершила й навчання. Можна сказати, була тому вельми рада, бо дорога до школи аж цілих два кілометри, ще й на другому кінці села. До того ж десь у другому класі по дорозі до школи дівчинку вкусив пес, і відтоді Наталка дістала відразу до псів і наук. Та, зрештою, майже всі її однолітки мали тоді тільки чотирикласну освіту. Було це за німців, гримотіла люта війна.

Бабуня Марина вийшла надвір і стала виглядати онуку. Наталка вже піднімалася під гору, майже підтюпцем, аж вода з відерець вихлюпувалася, так поспішала.

На околиці села — Маршалковій — була студня. Чому ця частина в кінці села мала таку назву, ніхто не знав та й, правду кажучи, не цікавився. Студня була на долині між двома пагорбами, на яких дрімали оселі селян. Криниця напувала добрих з п'ятнадцять родин, тому там завжди було людно, зокрема зранку. Тут дізнавалися про новини, які ставалися вночі в селі.

А в ті роки, ох, які тяжкі події відбувалися на теренах багатостраждальної Західної України... Зранку тільки дорослі йшли до студні по воду, дітей-підлітків не пускали, щоби не травмувати їхніх юних душ тими лихими новинами.

Наталка, відчуваючи, коли мати гнівається, завжди придумувала всякі історії та фантазії, що ніби ставалися на її шляху й були причиною запізнення, невчасно виконаного завдання тощо. Мати не вірила й переходила на жорсткіші покарання: переважно замахувалася рушником на дочку й називала лайдачкою. Наталка тут же брала маму в обійми й заходила сміхом. Вона мала не тільки батькової мами характер, а й зовнішність, така ж висока, вродлива та струнка. Тому, коли мати, інколи картаючи дочку, попереджала, що її ніхто не візьме за дружину, то та ще більше реготала й голосно проказувала:

— Ой ні, мамо, тут ви помиляєтеся!

А баба Марина тільки підтверджувала:

— У моему роду ніколи довго не засиджувалися в дівках!

А зараз надворі баба тихо промовила до любої онучки:

— Поспішай, а то мама собі вже місця не знаходить.

— А чи то вперше! — якось байдуже, аж весело відказала онука, знімаючи з плеча коромисло з відрами.

Почувши доччин голос, з хати вискочила Юстина й аж закричала:

— Дитиночко, я тебе зараз закатруплю! Я тобі зараз то коромисло на голові поламаю! Тебе тільки по смерть посилати, то ніколи не помер би!

— Ой, мамо!..

— Гонь мені з очей! — скрикнула Юстина.

Вона, зрозумівши, що дочка хоче, знову виправдовуючись, придумати чергову байку, швидко висмикнула з її рук відерце з водою й гайнула до хати.

Юстина поспішала. Чоловік з братом і сусідським парубком возив сьогодні з лісу деревину на дах. Іван будував нову стайню і при ній комору. Він домовився з лісником на кілька возів деревини, і сьогодні ще вночі вони поїхали по неї. Зараз мають привезти останню підводу. Юстина готувала обід для робітників, тому поспішала.

— А що там сталося, Наталю? — втрутилася в розмову бабуня, радше, щоб згладити напруження.

— Та що сталося: Гілько Проців збирається їхати в Татарію. Так усе село тільки й говорить про це.

— Як? І його висилають? — здивувалася бабуня Марина.

— Що ви слухаєте, мамо. Та ось плете чергову байку. У Татарію! А може, у Туреччину? Татарія! Та такої країни навіть нема. Бери бабуню і начистіть картоплі, бо я вже запарилася.

— Мамо, так люди кажуть, бігме Боже! — запрягалася Наталка.

— Дівча! Не доводь мене до гріха, — зовсім розсердилася мати.

Старенька взяла ножа і, наливши в каструлю води, заходила чистити картоплю. Наталка з ножем теж покійно взялася до праці. Її аж розпирало від бажання поділитися свіжою новиною, але, побачивши, що мати справді вся в клопотах, більше не починала розмови. Поставивши каструлю з картоплею на плиту, дівчина взяла віник і стала підмітати долівку, а новина відійшла на другий план.

А ще через кілька хвилин на подвір'ї почувся гамір, загавкав пес — приїхали робітники. І, поки чоловіки розвантажували підводу, на столі вже парувала готова їжа.

— Ну, мої хлопці, у мене все вже на столі. Мийте руки та сідайте обідати.

І, звертаючись до чоловіка, додала:

— Іване, став карафку.

Чоловіки помили руки й усілися за стіл. Іван відкрив скриню, витягнув пласку, ще австрійського виробу плящину й поналивав з неї в маленькі келишки горілки. Робітники, перехрестившись, узялися за чарки.

Наталка, у голові якої глибоко сиділа сільська новина і яку аж розпирало, щоб нею поділитися, тільки відкрила рот.

— Ой, люди, я забула огірків квашених нарізати! Наталю, гони в пивницю й принеси огірків, — гукнула Юстина.

Дівчина взяла миску й хутко вибігла надвір. Коли вона повернулася, то її аж затрясло, як почувла:

— Йому дали знати, що малий Маринчин десь у Татарії в кольонії для дітей, — не перестаючи жувати, вів розмову стрий Микола.

Микола теж, як і всі з родини Врублевичів, був охочий до оповідей, тим паче, якщо йшлося про щось із сільських новин. Наталка, зло кинувши оком на стрія, промовчала. Може, вона теж вставила б своє слово, та тут же знову втрутилася мама й запитала:

— Іване, як думаєш, нам вистачить тої деревини?

Будувати стайню та прибудову до неї мав старший Юстинин брат Павло.

Юстина та її родина Базилевичів, були людьми, як тепер кажуть, раціонального складу характеру, небагатослівні і, як усі ремісники, дуже відповідальні в ставленні до праці, яку виконували. Павло за Польщі навчився на столяра і в деревообробній справі був добрим фахівцем.

Вони разом з її Іваном служили на фронті в одному полку, і цей талант Павла, може, врятував обох галичан від смерті. Командир полку, провідавши про хист молодого чоловіка до столярки, держав його при штабі для різних потреб. Командир дістав наказ відправити дорогоцінні антикварні європейські меблі для високих московських чинів. Тим і займався Павло, а згодом упросив командира

дати йому в помічники Івана, свого швагра. Командир не відмовив, а коли ще побачив у Німеччині красивий антикварний буфет, який відреставрували хлопці, і тут же надумав переправити його в Росію для себе, то їхня служба стала медом. Вони розбирали та впаковували меблі в ящики й відправляли на залізничну станцію.

Наталка не витримала й майже вигукнула:

— Мамо, ви так питаєте, ніби зараз знімете запаску й побіжите в ліс! Та тато самі знають, що їм робити.

Присутні зареготали.

— Дівча, ти як з мамою розмовляєш? Хоча б парубка постидалася, — рознервувалася мати.

— Ой, слухай, не ганьби її хоч при людях, — втрутилася бабуня.

— Мамо, я сама дам собі раду зі своїми дітьми, не вмішуйтеся, — розгнівалася господиня вже й на свекруху.

— Я з тобою пізніше поговорю, — тихо пообіцяла дочці Юстина й повернула до плити, щоби подати робітникам другу страву.

Сусідський парубок, скромний, працьовитий і вродливий Богдан при згадці свого імені залився краскою. Як тільки Наталка стала з худого й коцюбатого підлітка набирати форм молодой красуні, він не міг відірвати від неї очей. А позаяк страждання молодого легеня були відображені на його лиці, то всі про це скоро дізналися. Не проходило це мимо уваги Наталки, яка, як кожна юнка, почала заgravати з хлопцем. Та тепер Наталка знітилася, вона зрозуміла, що мати нею незадоволена й згодом сваритиме. Саме картання її не бентежило, займало те, що доведеться витратити час на вислуховування маминих нарікань. Наталка була непосидющою.

Підкріпившись, чоловіки розвеселилися й перейшли до іншої теми — побудови нової стайні для Врублевичів. Попивши кави з маківником, Микола, який допомагав братові кіньми, надів шапку й куртку та зібрався вже виходити з хати.

— Буду йти, бо маю ще виорати на зяб поле Микиті. Поки в мене є ще Петрів кінь, то подумай, Іване, поговори з тим Кривим, може, привеземо тобі ще дров на зиму.

Кривий — лісничий, був родом із сусіднього села, звідки походила Юстинина мати, і навіть дальній її родич, тому Іван за помірну плату легко домовлявся з ним про деревину.

Брат Микола пішов за зятя, тесть мав коня, і для робіт парою коней вони спрягалися з тестевим сином Петром. Той із сім'єю жив окремо.

— Зараз то трохи складно, у лісі повно ще різного, — відповів Іван.

— А коли будете ту стайню мурувати? — запитала мати братів.

— Мамо, а хто під зиму мурує? — поправляючи упряж, мовив Микола.

Він сів на воза, узяв у руки віжки і, гукнувши: «Вйо, маленькі!», покинув братове обійстя. Іван закурив самокрутку. Далі обоє з Юстиною, про щось тихо перемовляючись, пішли в дровітню, де лежала привезена деревина.

Трошки випивши, Бодьо з бабою Мариною й Наталкою весело теревенили. Сором'язливий хлопець весь час у розмові всміхався й при тому відводив погляд від Наталки. Та тут до них підійшли Наталіні батьки, і Юстина мовила:

— Богданцю, щиро тобі дякуємо. Іди вже, дитинко, додому, бо, може, треба щось матері допомогти. Вона вже кілька разів виглядала.

— Та я ще хотів вуйкові допомогти поскладати деревину...

— Не, не, Бодю, дякую тобі щиро, то ми вже самі, — відмовив Іван.

І Богдан, надівши на голову картуза, якого тримав весь час у руках, тихо подався до воріт. Богдан Кравець жив удвох з матір'ю, батько його був призваний на фронт разом з Іваном, їх тоді москалі замели — семеро сільських хлопців, живих залишилося четверо. Загинув на фронті й Корнило, Богданів батько. Двоє маминих братів були в УПА, за це всю її родину московити вивезли в Сибір. Їх з матір'ю, як сім'ю загиблого фронтовика, залишили. Позаяк у Богдана Кравця в селі майже нікого вже не було з родини, то він завжди тягнувся до Врублевичів, і ті, як тільки могли, допомагали сусідам. Після війни Павло з Іваном з Німеччини привезли собі добре столярське начиння й тепер у скрутний і бідний час інколи мали невеликі столярні замовлення.

Їхнім бамбетлям¹ не було рівних у всій окрузі. Майстри часто брали в помічники Богдана Кравця, щоб собі заробив якусь

¹ бамбетель — лавка-ліжка, яка розсувається для спання та складається для сидіння.

копійку. Хлопець був здібний до навчання й дуже скоро опанував столярний фах. До того ж мав непоганий музикальний слух. Його двоє дядьків, ті, що служили в УПА, були сільськими музиками. Богданчик уже сам майстерно грав на цимбалах. Та загальна світова трагедія, породжена «великою советской соцреволюцией», поламала всі його плани. У подальшому житті хлопця ця властивість стала йому в пригоді, але про це ще ніхто, та й він сам, не здогадувався.

Сьогодні Іван уночі звівся на ноги, встиг таки добре втомитися.

Тому Юстина звернулася:

— Ходи, ляжеш на бамбетлі, трохи подрімаєш.

— Мамо, а ви з малою налуцить кукурудзи, що там у решеті, Іван потім змеле на жорнах. Зваримо лемішку на вечерю.

Іван, погасивши об долоню недокурок, мовчки рушив за дружиною.

Юстина все була в русі, у неї завжди в усьому мав бути лад. Колись свекор (тепер уже покійний), як тільки красень на все село його Іван став залицятися до не дуже вродливої, але зі шляхетної родини Юстини, казав:

— Юстя, як дзигарок — у неї все має бути на місці, усе повинно рухатися.

Федір Базилевич походив із заможної родини, та коли йому виповнилося дев'ять років, у них несподівано помер батько, і ще достатньо молода мати зосталася з двома дітьми сама — крім Федька, ще шестилітній Сенько. Через рік вона повторно вийшла заміж за молодшого на десять років, гарного, але з незаможної родини парубка. До речі, двоюрідного дядька бабуні Марини. Певна річ, що, діставшись до такого (понад десять моргів!) поля, багатства, цей лайдак перше що вчинив, то приписав себе до місцевої корчми. Дружина, переборюючи стид, стала його звідти витягувати. А далі, щоб побороти цей стид, почала з ним випивати. Через три роки згорів, не від стиду, а від горілки злидень, а ще через пів року і Юстинина бабуня. Місцеві заможні ремісники, серед них і євреї, сказали:

— Гринько Базилевич був добрий і ретельний господар, ми не маємо права покинути його дітей напризволяще.